

D Ǝ BELEG EN ONTSETTING VAN LADYSMITH

KAPT A. G. W. VAN TONDER, SAV*

Beginning with the initial confrontation between a republican commando of about 1 000 men under General Cronje and British forces under General French in October, 1899, the writer traces the course of events through the Boer siege of Ladysmith and the initially ineffectual manoeuvres of General Buller until the latter's forces eventually liberated Ladysmith in March 1900. He also points to certain tactical mistakes committed by the Boer leaders in not following up their victory at Modderspruit and in taking the decision to besiege Ladysmith whereby they tied up large numbers of Boer troops who might have been used elsewhere with far greater effect.

Baie is al geskryf en gesê oor die verskillende veldslae gedurende die Tweede Vryheidsoorlog (1899 tot 1902). As 'n mens so terugdink is nog veel te sê oor wat deur beide Boer en Brit gedoen is en wat liefers in die geskiedenis tuis hoort.

Die slag van Elandslaagte, wat vroeg ná die oorlogsverklaring plaasgevind het en wat seker as een van die bloedigste in die driejarige stryd beskryf kan word, het 'n baie diep indruk op die twee Boere-republieke gemaak. Baie Boere-vegters kon die aanvanklike teenspoed net nie begryp nie en indien dit nie was vir manne soos generaal Joubert en kommandant B.J. Viljoen nie, sou die moraal van die manne totaal gebreek het.

Dit moet egter beklemtoon word dat ná die slag van Elandslaagte heelwat harde woorde tussen hierdie twee offisiere geval het, maar weens hulle grootheid het hulle sake ten goede van die burgers besleg.

Spoedig na die slag van Elandslaagte was 'n kommando van ongeveer eenduisend Vrystaters vanaf Besters-stasie op die Harrismith-spoorlyn na die Zondagsriviervallei gestuur. Hierdie kommando het onder bevel van generaal Cronje gestaan en het aldus deel uitgemaak van die Heilbron- en Kroonstad-kommando's wat onder bevel van kommandante de Wet en Theunissen onderskeidelik, gestaan het. Hierdie stap het die beleg van Ladysmith begin.

Generaal French.

In die vroeë oggendure van 24 Oktober 1899 word vanaf Ladysmith deur Britse kavalerie brigade onder bevel van generaal French, teen die Vry-

staters opgeruk, gevolg deur infanterie en artillerie-eenhede.

Die totale Britse magte het uit ongeveer 7 000 man, gesteun deur dertien kanonne en 'n aantal maxims, bestaan.

'n Hewige geveg het ontstaan waarin die Britse kanonne spoedig die swye opgelê is, met die gevolg dat die veldslae wat tot ongeveer drie-uur die namiddag geduur het, met kleingewere besleg is.

Die Britse troepe het telkens probeer om die Boeremagte te omvleuel maar was nie daartoe in staat nie. Verliese aan die Britse kant was hoog. Die Regiment Gloucester is deur moordadige vuur van De Wet se kommando afgemaai terwyl dit met die Natalse vrywilligers nie veel beter gegaan het nie. Die Winburgers het hulle 'n swaar knou toegedien.

Uit desperaatheid het generaal French besluit om die Boerelinies storm te loop. Dit was 'n fout, want die Vrystaters het hier hul skietvernuf met die Mauser bewys. Geen Britse soldaat het nader as tweehonderd meter aan die Boerelinies gekom nie. Die verliese van die Britse kant was ontsettend hoog terwyl die Boere se verliese slegs elf dood en een en twintig gewondes was.

Toe generaal French besef het, dat hy nie die Boere uit hul stellings kon verdryf nie, het hy besluit om na Ladysmith terug te trek.

Die Britse soldate wat hulle lewens in die slag by die Zondagsriviervallei met heldemoed neergelê het, het dit nie verniet gedoen nie. Terwyl hier-

* Kaptein A.G.W. van Tonder, SAV is Direkteur Vloot Personeeladministrasie.

die slag aan die gang was, het generaal White die weg vir generaal Yule oopgehou, wie se magte op 26 Oktober by Ladysmith aangekom het.

Met inbegrip van die 5 000 man wat onder bevel van generaal Yule in Ladysmith aangekom het, het generaal White nou 'n mag van ongeveer 12 000 man gehad, gerugsteun deur meer as sewe batterye kanonne, bergkanonne en Maxims.

Aanmars

Die Boere het reeds reg aan die begin van die oorlog verklaar, dat wanneer Ladysmith sou val, die oorlog meer as gewonne sou wees. Hulle het dan ook vanaf verskeie rigtings na Ladysmith opgeruk om so hul doel te bereik.

Op 27 Oktober 1899 trek generaal Joubert met sy troepe suidwaarts en op 29 Oktober sluit hy by generaal Meyer aan. Die gesamentlike mag het Rietfontein weldra bereik wat steeds deur die Vrystaters beset was. Die Transvalers was nou aan die noorde van Ladysmith en oos van Nicholsonsnek en die Vrystaters in the west en noordweste ingegrawe.

Generaal White was ten volle bewus van die dreigende gevaar, veral ná sy geveg op 24 en 28 Oktober by Rietfontein en Lombardskop waar die Transvalers hom 'n gevoelige knou toegedien het.

Sedert die Transvaalse en Vrystaatse magte om Ladysmith saamgekom het, was die posisie van generaal White nog hagliker. Hy besluit op 30 Oktober 1899 — die dag waarop die Engelse bevelvoerder generaal Buller in Kaapstad aankom — om 'n sterk offensief van stapel te stuur om die beleg op te hef.

Verskeie lugballonne is opgestuur om op die boerestellings te spioeneer, maar die Boere het gou die doel hiervan gesnap en onmiddellik hulle linies versterk en na die beste plekke vir verdediging verskuif.

Nadat generaal White die eerste terugvoering van sy spioenasieballonne verkry het, het hy besluit om 'n wig tussen die Transvalers en Vrystaters te probeer indryf. 'n Mag van ongeveer 2 000 *Gloucesters*, *Royal Irish Fusiliers* en andere, gesteun deur een battery kanonne onder die bevel van kolonel Carleton, is vir dié taak aangewys.

Onder dekking van duisternis het Carleton daarin geslaag om tot by die westekant van Nicholsons-

kop te vorder. Generaal White was self gedurende hierdie periode nie ledig nie, daar hy besig was om die res van sy troepe vir die slag om die ontsetting van Ladysmith gereed te kry.

Om vieruur die Maandagoggend het die slag met 'n hewige artilleriegeveg begin wat ongeveer twee uur lank aangehou het. Hierdie slag was as 'Farquhar's' deur die Engelse, en Modderspruit deur die Boere, vernoem.

Die Engelse het in hierdie slag oor 'n groter vuurvermoë beskik, dog die vuur vanaf die Boerokant was meer akkuraat en doeltreffend. Die Boere het ook nog die beroemde Long Tom tot hulle beskikking gehad en twee vyftienponders van Creusot wat oor 'n gelyke tydsduur vyf skote teenoor drie van die Engelse kon vuur. Wat verder in die guns van die Boere was, is dat die Long Tom met sy vuurafstand van 9 000 treë, skote binne Ladysmith kon plaas.

Die Long Tom wat skote binne Ladysmith geplaas het.

Terwyl hierdie geveg aan die gang was, het die kommando van Lucas Meyer en Schalk Burger die bereide kommando en die regtervleuel van French, so hewig aangeval dat daar van White se plan om Joubert se stelling aan te val, niks gekom het nie.

Teen die namiddag het die Boere begin om die Britse stellings storm te loop wat hulle egter uiters duur aan lewensverlies te staan gekom het. Om sake vir die Boere nog te vererger, het die berugte Long Tom ook op hierdie tydstip geswyg. Die algemene gevoel aan beide kante was dat die kanon buite werking gestel was. Dit was egter nie so nie — die ammunisie het opgeraak.

Hier het lede van die Ierse brigade onder kolonel

Blake, wat aan die kant van die Boere geveg het, tot hulle redding gekom. Hulle het dwarsdeur die vuursone ammunisie na Long Tom geneem. Hierdie heldhaftige daad het die dood van twee en vyf gewondes tot gevolg gehad.

Terugtog

Toe Long Tom weer met moordende dodelikheid begin vuur, besluit die Engelse dat die tyd aangebreek het om na Ladysmith terug te trek en al vlugtend laat hulle talle gevangenes en gesneuweldes agter.

Dit het nog slegter met die mag van kolonel Carleton gegaan. Die kommando van De Wet was besig om met hulle af te reken en dit was dan ook hier waar De Wet by die slag van Nicholsonsnek, wat later bekend sou staan as die klein Majuba, na vore getree het. Selfs in die buitelandse pers is hy groot lof toegeswaai vir sy veldvernuif. Ja, hy het as 'n groot man uit die tyd alhier getree, met uiterste beskeidenheid waar geen spoor van selfverheerliking te bespeur was nie. 'n Mens kon in alle beskeidenheid sien hoe hierdie man, De Wet, as 'n leier na vore tree. Sy nederigheid as man het selfs sy grootste daad oortref. Sy plig as burger van die twee republieke het hom gestu in die oorlog vir die vryheid van sy volk, en hom as krygsman sterk na vore laat tree.

Hier kon 'n mens wonder waar kom die groot bekoring, van soveel eenvoud uit een man; die man De Wet wat in latere tydperke van die oorlog die bewondering van vriend en selfs vyand afgedwing het. Hy kan bestempel word as 'n man sonder blaam daar hy die oorlog as 'n man benader en gevoer het. Hy het ook sonder blaam uit die stryd getree.

Na die terugtrekking van die Britse magte na Ladysmith, het die Boere weer eens hulle menslikheid bewys. Die gewonde Britse soldate is uit die bloedige son na skadu gebring waar hulle sonder voorbedagde rade die nodige beskikbare mediese behandeling ontvang het. Selfs met die tekort aan drinkwater het die Boere van hulle eie drinkwater aan gewondes en gevangenes gegee. Die Boere het selfs van hulle komberse vanaf hulle saals gehaal om meer gerief aan die gewondes te verleen.

'n Britse joernalis, George W. Stevenson, het geskryf dat die Boere hul wraak oor die slag by Dundee en Elandslaagte geneem het maar dit afgesluit het as samaritane deur hulle optrede teenoor gewondes en gevangenes. Soos John Dryden heel toepaslik gesê het: 'Men are but children of a larger growth'. 'n Mens vergeet gou wat jou vyand teen wie jy oorlog voer, gedoen het.

'n Vloot brigade, wat aangewend is in Ladysmith se verdediging, by Princess Victoria Battery op Cove Redoubt.

Met die Boerekrygsgevangenes wat by Elands-laagte in die slag gebly het en na Pietermaritzburg, Durban en Kaapstad gestuur is, het dit nie so goed verloop nie. Hulle was uitgejou en verneder, selfs ook deur anderskleuriges. Met kalme waardigheid en selfbeheersing het hulle egter hierdie verkleineringsoorleef.

Nog een poging word deur generaal White aangewend om die wurggreep wat die Boere te Ladysmith gehou het, te breek. Sy poging was egter nie suksesvol nie want na 'n kort geveg was hy gedwing om na die dorp Ladysmith terug te val.

Ladysmith word omsingel

Op 1 November 1899 belê die Boereleiers 'n algemene krygsvergadering en daar word besluit dat Ladysmith geheel en al omsingel sal word. Hierdie besluit was egter 'n voortsetting van 'n fout wat die Boere die vorige dag begaan het toe hulle die Engelse toegelaat het om na die slag by Modderspruit ongehinderd te ontsnap na Ladysmith. Op daardie tydstip sou dit vir die Boere raadsaam gewees het om met 'n sterk aanval die vlugtendes te agtervolg om sodoende Ladysmith in te neem. Die besluit om nie die vyand te agtervolg nie kon toegeskryf word aan generaal Joubert, wat gesê het dat dit barbaars sou wees om 'n verslane vyand te agtervolg. Generaal Joubert se besluit het tot 'n groot polemieks onder ander senior offisiere van die Boeremagte gelei. Generaal Viljoen het dan ook na afloop van die oorlog gesê dat hy die besluit van generaal Joubert onverklaarbaar, dom en primitief gevind het.

Daar moet nietemin in gedagte gehou word dat die Boeremagte uit gewone burgers en nie uit gehuurde soldate bestaan het. Dit is deurentyd gedurende die oorlog bewys dat ná 'n veldslag die Boere veel liever koffie en beskuit sou nuttig eerder as om opvolging te doen.

Die besluit van die Boere om Ladysmith te beleër, kan dus as 'n groot taktiese fout beskou word. Dit het ook meegebring dat 'n groot mag rondom Ladysmith vasgepen was wat doeltreffender oor die res van die wyd uitgestrekte oorlogsfront aangewend kon word.

'n Verdere taktiese fout van die Boere gedurende hierdie tydperk was dat baie troepe met die beleg van Kimberley en Mafeking nie behoorlik benut is nie. In die noorde was 'n hele kommando onder die bevel van generaal Grobbelaar wesentlik onaktief want hulle moes waak teen 'n moontlike

inval vanuit Rhodesië. Boeremagte was ook op die oosgrens by Komatipoort, Oshoek en ander sentra saamgetrek om 'n aanval vanuit Swaziland en Mosambiek die hoof te bied.

Alhoewel die besluit om Ladysmith te beleër, eenparig aanvaar is, sou dit later as 'n groot fout bewys word.

Die tweede fase van die oorlog het teen die einde van 1899 'n aanvang geneem. Ofskoon die Boere feitlik oor die hele oorlogsfront sukses behaal het, het 'n verandering nou stadigaan begin intree. Al hoe meer Engelse soldate kom in Suid-Afrika aan en die Boere, gekortwiek deur 'n gebrek aan dissipline, laat die skaal in die guns van die Engelse swaai.

Teen die middel van Desember 1899 het generaal Buller so ver as Colenso met sy mag opgeruk en die beleërde Engelse in Ladysmith het met blydschap na die kanongebulder geluister. Hulle het met 'n sterk afdeling troepe gereed gestaan om Buller se aankoms te steun.

Ongelukkig vir hulle is Buller se aanslag deur die Boere afgeslaan en die toestand in Ladysmith het algaande versleg.

Net na Nuwejaarsdag 1900, word 'n hewige bombardement deur die Boere op Ladysmith gerig waarin die hoofkwartier van generaal White verwoes word. Dit was die voorloper van die nou bemaande stormloop van Caesarskamp, ook bekend as Wagenheuvel, deur die Boere. Hierdie heuvel was dan ook deur 'n sterk afdeling Engelse beset. Alhoewel die Boere met onverskrokke moed geveg het en selfs die Engelse se skanse bereik het, was die aanval deur 'n gebrek aan ondersteuning van die veldartillerie gedoem en kon die nuwe posisie nie deur die Boere gehou word nie.

In hierdie slag is 68 Boere gedood terwyl Generaal White berig het dat 149 Engelse, met inbegrip van 14 offisiere, gedood, en 275 man gewond is.

Dit is vanselfsprekend dat daar in die gelede van die Boere na afloop van hierdie terugslag groot ontmoediging was. Dit was ook nog vererger deur dat generaal Warren daarin geslaag het om sy troepemag met dié van generaal Buller te verenig. 'n Gedugte mag van ongeveer 30 000 man was nou by Chieveley en Frere saamgetrek.

Hernude pogings

Met hierdie troepemag tot sy beskikking, kon Buller nou sy opmars vir die ontsetting van Ladysmith begin beplan. Sy grootste struikelblok was die mag van generaal Botha wat uit slegs sowat 4 000 Burgers bestaan het.

Op 10 Januarie 1900 begin Buller om sy opmars in werking te stel. Generaal Dundonald ruk in 'n weswaartse rigting op en kruis die Tugela te Springfield en beset Zwartkop ten suide van die Groot Tugela teenoor Vaalkrans. Hier laat hy 'n battery kanonne agter en ruk verder op tot by Venterspruit.

Generaal Lyttleton wie met sy mag aan die oostekant van Dundonald en Lyttleton by Trichardsdrif die Tugela oorgesteek waar hy 'n pontoonbrug opgerig het en neem ten suidweste van Spioenkop stelling in.

Intussen het generaal Buller tussen die klein en groot Tugela, ongeveer in die middel van die aanvalslinie, sy hoofkwartier opgeslaan. Vanaf die nabygeleë Zwartkop kon sy swaar skepskanonne die Boerestellings maklik bestook.

Op 17 en 18 Januarie 1900 het generaal Buller met 'n geweldige kanonbombardement op die Boere se stellings sy aanval geloods. Hierdie bombardement was uiters uitputtend vir die Boeremagte veral daar hulle in getalle ver te kort geskiet het en nie die vuurkrag gehad het om die aanslag te beantwoord nie.

Op 18 Januarie 1900 het die eerste handgemeengevegte aan die weste van die gevegslinie plaasgevind waar 'n Boerekommando by Acton Homes in 'n hinderlaag gelok is. In die daaropvolgende paar dae was die twee magte gereeld handgemeen by verskillende plekke.

Die tydperk 21 tot 24 Januarie 1900 kan beskryf word as 'n tydperk van groot dapperheid van sowel Boer as Brit.

Generaal Buller het besluit om die punt waar generaal Botha hom bevind op 24 Januarie 1900 aan te val. Gedurende die nag van 23/24 Januarie ruk generaal Woodgate in doodse stilte teen Spioenkop op, waar slegs 'n handvol Boere gestasioneer was. Twee van die wagte word maklik deur die Engelse gevang terwyl die res op die vlug geslaan het en aan generaal Schalk Burger verslag gaan doen het. Hy het onmiddellik ongeveer 150 Burgers gelas om die kop vanaf die noord-ooste te bestyg en dit weer in te neem.

Die Engelse aan die anderkant het hul magte vinnig versterk totdat daar ongeveer 2 000 Engelse troepe was waarteenoor die Boere slegs 150 man kon stuur. Die Boere het onverskrokke geveg, gerugsteun deur die kanonne van majoor Wolmarans, wat verwoesting onder die Engelse gesaai het en hulle toevoerlinie afgesny het.

Alhoewel generaal Buller probeer het om die aandag van die Boere vanaf Spioenkop af te trek deur ander aanvalle in die buurt uit te voer, het die Boere nogtans daarin geslaag om die aanval af te weer.

Die slag van Spioenkop kan bestempel word as seer sekerlik die bloedigste van die oorlog. Ongeveer 1 500 Engelse soldate is gedood en vermink deur bomskerwe en granate.

Die nuus van hierdie terugslag wat generaal Buller aan die nuwe Britse Opperbevelhebber, generaal Lord Roberts wat op 10 Januarie 1900 by Kaapstad aan wal gestap het, moes oordra, was allesbehalwe rooskleurig veral daar sy bevel aan Buller was om Ladysmith ten alle koste te ontset.

Daar het as gevolg van hierdie opdrag nie veel anders vir Buller oorgebly dan om voort te beweeg in die rigting van Ladysmith nie. Hy besluit om in die rigting van Vaalkrans, ook bekend as Molenspruitkop, die probeer deurbreek. Hierdie terrein was egter uiters geskik vir die Boere se taktiek van oorlogvoering.

Generaal Buller sou eerstens sy hoofkwartier ten suide van die Tugela behou terwyl generaal Wynne by Pontdrift, wes van Vaalkrans en generaal Lyttleton, oos daarvan by Modendrif, die rivier sou oorsteek.

Ongelukkig vir die Boeremagte het generaal Louis Botha op hierdie tydstip 'n kort besoek aan sy familie in Pretoria gebring nooit gedagtig daaraan dat Buller so gou na sy nederlaag sou terugslaan nie.

Op 5 Februarie 1900 het die nuwe aanslag van die Engelse magte begin. Generaal Lyttleton het teenoor Vaalkrans met sy aanval begin, alhoewel die Boerekanonne dood en verwoesting gesaai het. Die Engelse magte slaag egter daarin om die rivier oor te steek en afskoon die Boere gerugsteun was deur een Long Tom, het die Engelse swaargeskut gou die oorhand gekry. Hoewel die Boere om versterkings gevra het, kon niks hulle bereik

nie.

Weens versuim aan die Boere se kant om betyds te sorg vir ammunisie vir die Long Tom vanaf Ladysmith, kon hierdie wapen nie die Boere van hulp wees nie. Die Boeremagte moes aldus onder hewige kanon- en geweevuur die aftog blaas.

Toe berig van hierdie terugslag generaal Botha in Pretoria bereik, het hy inderhaas na die slagveld teruggekeer en weer bevel oorgeneem. Onmiddellik na sy aankoms gelas hy 'n hewige bombardement van Lyttleton se magte. Die Engelse se verliese weens hierdie aanval dwing hulle om na twee dae na Frère terug te beweeg.

Op hierdie tydstip besluit generaal Buller, heel wyslik ook, om sy afgematte troepe drie dae te laat rus. Indien Lord Roberts nie weer eens beveel het dat Ladysmith so gou moontlik ontset moet word nie, sou hy seer sekerlik sy troepe langer laat rus het.

Op 12 Februarie 1900 breek hy kamp op en beweeg met 'n mag oos van Colenso, waar volgens sy vermoede die Boere se swakste verdediging sou wees. Op streng bevel van generaal Botha het die Boere die Hlangwaneheuwel so heftig verdedig dat Buller se magte weer eens die aftog moes blaas.

Vir die Boeremagte was die skrif reeds teen die muur. Al hoe meer Engelse troepe is in die stryd gewerp en op 17 Februarie 1900 begin een van die swaarste Engelse bombardemente met skeepskanonne op die Boere se linies.

Hierdie hewige bombardement het die volgende dag voortgeduur en dit sou dan ook gou blyk dat generaal Buller nou die sleutel tot die ontsetting van Ladysmith gevind het.

Die Boeremagte by Hlangwane begin om terug te trek en word deur die Engelse gevolg wat haastig die Boere se ontruimde posisies inneem.

Op 21/22 Februarie 1900 kruis generaal Buller en sy magte die Tugela by Colenso en neem die loopgrawe oor waarin die Boere die vorige drie maande ingegrawe was. Hy laat dan ook geen gras onder sy voete groei nie en rig sy swaar geskut na die noorde waar generaal Botha met Pietersheuwel en Groblerskloof as hoofkwartier ingerig was.

Generaal Buller het dan ook op 23 Februarie tot 'n algehele aanval deur al sy magte insluitende swaargeskut oorgegaan. Die Boere het teruggeveg en dit was eers in die namiddag dat die Lyttleton Brigade enige vooruitgang kon maak.

Kolonel E.W.D. Ward, CB, ASC wat in beheer van die rantsone vir die 21 000 mense in Ladysmith was. Generaal White het hom as *the best commissariat officer since Moses* beskou.

In die tussentyd was die Boere se kanonne ook nie stil nie en het verwoesting onder die Engelse gesaai veral in die vestings in die Hlangwaneheuwels.

Die stryd was op hierdie tydstip so uitputtend dat daar van beide kante besluit is om 'n skietstaking wat minstens twee dae sou duur, in te stel. Dit sou beide kante kans gee om na hulle gewondes en dooies te kon omsien.

Die gevegte tussen Boer en Brit het weer op 27 Februarie 1900 in alle erns ontbrand. Die Engelse magte het 'n stewige bombardement op die strategiese Pietersheuwel, wat deur die Krugersdorp se kommando beset was, gerig. Hierdie bombardement was so intensief dat die Krugersdorpers genoop was om op 28 Februarie 1900, oor te gee.

Die selfde dag trek generaal Lyttleton met sy perdekommando, met 'n omweg uit die ooste, in 'n geforseerde mars Ladysmith binne.

Die gevolg onder die Boeremagte was een van verwarring wat vererger is deur berigte dat

generaal Cronje in 'n ander veldslag ten weste daarvandaan verslaan was. Die Boeremagte was dermate ontsenu dat hulle feitlik alles agtergelaat het en na die veiligheid van die berge gevlug het.

In hierdie stadium het die leierskap van generaal Botha die deurslag gegee en hy het dwarsoor die hele front die burgers besoek, hulle moed ingepaat en 'n sekere mate van orde herstel. In die tydperk is hy egter bevoordeel deur 'n uiters ongure weer wat verhoed het dat Buller met sy sterkere mag die Boere kon agtervolg.

Eers op 4 Maart 1900 kom generaal Buller met sy persoonlik staf Ladysmith in alle glorie binne. Twee-en-dertigduisend Engelse troepe, hoewel gehawend na die lang stryd om Ladysmith te ontset, voer 'n verbymars onder leiding van generaal White uit.

Dit was die keerpunt van die Anglo-Boereoorlog.

BIBLIOGRAFIE

Gedenkboek van den Oorlog in Zuid-Afrika (Amsterdam, 1904)